

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ГОНГАЛО СЕРГІЙ ЙОСИПОВИЧ

УДК 343.983.25

**СУДОВА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ:
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2013

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою умовою ефективного розслідування злочинів та судового розгляду справ є використання спеціальних знань у різних формах, зокрема у формі судової експертизи, яка проводиться на основі використання сучасних досягнень науки і техніки. Однією з таких експертиз є судова техніко-криміналістична експертиза документів, що призначається при розслідуванні злочинів проти власності, у сфері економіки та ін.

На сьогодні неможливо уявити жодну галузь соціального життя цивілізованого суспільства без документів. Вони виступають не лише засобами регулювання і закріплення різноманітних фактів і правовідносин, а й забезпечують нормальну господарську діяльність та, за потреби, слугують джерелами доказів при наявності суперечок та вирішенні справ у судах.

Одразу після запровадження документів у різних галузях суспільного життя поряд із справжніми, з'явилися підроблені документи, що завдавало і завдає чималу шкоду як економічним, так і суспільним відносинам. Такі документи досліджуються судовою техніко-криміналістичною експертизою. В основному дослідженню підлягають документи на традиційних, паперових носіях. З появою нових засобів створення документів з'явилися електронні документи, пластикові банківські картки (Visa, MasterCard, Diners), нові носії інформації – жорсткі та гнучкі диски, які також стали об'єктами експертно-криміналістичного дослідження. Крім зазначених об'єктів на дослідження надходять кліше печаток, штампів, факсиміле, клеї, ламінуючі матеріали та ламіратори тощо. Рідкісними об'єктами дослідження стали друкарські шрифти, лінотиipi, друкуючі форми. Останнім часом значний масив складають периферійні друкуючі пристрої ЕОМ, які використовуються для часткового та повного підроблення як окремих реквізитів, так і документів у цілому.

За останніми даними кількість судово-технічних експертиз документів (СТЕД) від загальної кількості проведених криміналістичних експертиз становить 4 % в експертних підрозділах ДНДЕКЦ МВС України та 20% в підрозділах НДІСЕ МЮ України.

Працівникам правоохоронних органів потрібно знати можливості експертних підрозділів щодо дослідження як традиційних, аналогових документів, так і новітніх, виготовлених з використанням сучасних технологій засобами оперативної поліграфії та друкуючих пристроїв до ПЕОМ. У свою чергу експертам-криміналістам необхідно знати основи технології їх виготовлення, включаючи особливості їх захисту від підроблення, та основні ознаки, які характерні для сучасних видів друку та обробки носіїв документа (папір, пластик тощо). Це можливо лише при комплексному застосуванні спеціальних знань спеціалістами у різних галузях експертно-криміналістичної діяльності. Зазначені питання вирішуються як шляхом проведення комплексних експертиз, так і в результаті проведення цілого комплексу експертних досліджень.

Проблематиці експертно-криміналістичного дослідження документів присвятили свої праці чимало науковців. Теоретичними і практичними аспектами дослідження документів, виготовлених на друкуючих пристроях, у різний час займались: В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, В. В. Ліповський, С. Д. Павленко, В. М. Палій, О. О. Сахарова, Є. В. Старіков, Л. О. Чередніченко, Т. Б. Черткова, О. В. Шведова, Л. П. Щербаковська.

Значний доробок у формування наукових засад криміналістичного дослідження документів внесли вітчизняні вчені-криміналісти: Т. В. Будко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. П. Колмаков, Н. О. Комісарова, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, С. І. Тихенко, І. Я. Фрідман, В. Ю. Шепітько, а також російські: Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. О. Ейсман, Ю. Г. Корухов, Д. Я. Мирський, О. Р. Россинська, М. В. Терзієв, О. Р. Шляхов, М. П. Яблоков та інші.

Тематичним дослідженням документів присвятили свої кандидатські дисертації О. В. Воробей (Криміналістичне дослідження паперових грошей України – 2004 р.); О. Л. Кобилянський (Криміналістичне дослідження документів із спеціальними засобами захисту – 2007 р.); О. В. Шведова (Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій - 2006 р.).

Разом із тим висвітлені в спеціальній науковій літературі питання не повною мірою розкривають сучасний стан та можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів, особливо з появою новітніх, так званих, «електронних документів», ще недостатньо розроблено методичне забезпечення експертно-криміналістичного дослідження окремих документів, виготовлених з використанням сучасного поліграфічного обладнання, комп'ютерної техніки та засобів оперативної поліграфії. Необхідність визначення можливостей судової техніко-криміналістичної експертизи документів на сучасному етапі та виділення основних перспективних напрямів її розвитку у майбутньому, й визначає актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Напрямок дисертаційного дослідження відповідає вимогам ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року, узгоджується з вимогами Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 та Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 31/2008. Робота виконана згідно з планом науково-дослідних робіт Національного університету «Острозька академія» в рамках науково-дослідної теми кафедри: «Забезпечення справедливого правосуддя, захисту прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві». Державний реєстраційний номер теми – 0110U003999 (лист УкрІНТЕІ № 61/17 від 29.09.10 р.).

Тема кандидатської дисертації обговорена і затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету «Острозька академія» 2.11.2005 р. (протокол № 4). (Зміни до теми внесені 26.05.2011 р. (протокол № 10).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є: напрацювання на основі комплексного аналізу правових, теоретичних та прикладних проблем судової техніко-криміналістичної експертизи документів, сучасних можливостей експертного дослідження документів, ролі експерта-криміналіста як суб'єкта її виконання та значення висновку судової техніко-криміналістичної експертизи як доказу, науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення теоретичної та методичної бази експертних досліджень документів, визначення перспектив розвитку даного виду експертизи.

Поставлена мета зумовила вирішення наступних **задач**:

- визначити сучасне поняття документів у криміналістиці;
- встановити генезу виникнення та становлення криміналістичного документознавства;
- порівняти документ як вид доказу у кримінальному судочинстві і як об'єкт криміналістичного дослідження;
- розкрити поняття судової техніко-криміналістичної експертизи документів;
- визначити об'єкти судової техніко-криміналістичної експертизи документів;
- показати можливості основних видів та підвидів дослідження документів і їх методики;
- проаналізувати види висновків експерта в судовій техніко-криміналістичній експертизі документів та показати їх доказове значення;
- визначити основні перспективні напрями розвитку судової техніко-криміналістичної експертизи документів.

Об'єктом дослідження є судова техніко-криміналістична експертиза документів як вид судових криміналістичних експертиз.

Предметом дослідження є судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження ґрунтується на положеннях діалектичної теорії про взаємозв'язок соціальних явищ і процесів, об'єктивні закономірності їх відображення і пізнання, а також на застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів їх дослідження згідно з визначеними завданнями.

Із загальнонаукових методів автором використовувались наступні: історичний метод, за допомогою якого встановлювались витoki поняття документа та підстави класифікації документів, використання документів як окремого виду доказів у судочинстві та формування їх експертно-криміналістичного дослідження; логіко-семантичний метод та метод аналізу визначень, які використовувались для поглиблення розуміння понятійного апарату криміналістики та судової техніко-криміналістичної експертизи документів. Із спеціальних: статистичний метод – для аналізу даних МВС України та підрозділів НДІСЕ МЮ України; метод соціологічного дослідження – для вивчення думки практичних працівників щодо перспектив розвитку СТЕД під час їх анкетування.

Теоретичною основою дисертації стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики, кримінального, кримінального процесуального права, судової експертизи документів та інших галузей права в аспекті теми дисертації.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, чинні в Україні міжнародно-правові договори, Кримінальний процесуальний та Кримінальний кодекси України, Закон України від 25 лютого 1994 року «Про судову експертизу», Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз», інші нормативні акти.

Емпіричну базу склали результати вивчення слідчої та експертної практики, зокрема: узагальнення статистичних даних щодо технічної експертизи документів, які проводились співробітниками Київського НДІСЕ, Харківського НДІСЕ та ДНДЕКЦ МВС України за 2009-2011 рр.; офіційно-опублікованої практики Верховного Суду України; постанов Пленуму Верховного Суду України; дані анкетування експертів Рівненської, Хмельницької та Волинської областей у кількості 120 чоловік.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дослідження є комплексним, системним монографічним дослідженням техніко-криміналістичної експертизи документів як специфічного виду судової криміналістичної експертизи, її можливостей та перспектив розвитку.

Його наукова новизна конкретизується в одержаних наукових результатах, сформульованих теоретичних та практичних висновках і пропозиціях, зокрема:

вперше:

- сформульовано авторське визначення сучасного поняття документа, з урахуванням нових засобів їх виготовлення;
- введено вид техніко-криміналістичної експертизи документів – інформаційно-комп'ютерне дослідження;
- визначено перспективні напрями розвитку судової техніко-криміналістичної експертизи документів;
- класифіковано і охарактеризовано електронні документи за видами;

удосконалено:

- поняття судової техніко-криміналістичної експертизи документів;
- характеристику ознак документів як об'єктів судової техніко-криміналістичної експертизи;
- методика дослідження документів, виконаних з використанням новітніх, комп'ютерних технологій;

дістали подальшого розвитку:

- наукові погляди щодо документу як вид доказу і як об'єкту криміналістичного дослідження;
- наукові положення щодо висновку експерта судової техніко-криміналістичної експертизи документів як джерела доказів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичне, так і прикладне значення, зокрема:

- у науково-дослідній сфері: результати дослідження можуть бути основою для подальшої розробки теоретичних проблем судового техніко-криміналістичного дослідження документів, а також проблем науки експертології, криміналістики;

- у навчальному процесі: матеріали дослідження використовуються та можуть використовуватися в подальшому як матеріали для підготовки підручників і навчальних посібників з курсу «Криміналістика», та зі спецкурсу «Судова експертологія», «Актуальні проблеми судової експертизи», «Теорія судової експертизи», а також як основа для викладання цих дисциплін у Національному університеті «Острозька академія» (акт впровадження від 5 грудня 2012 року), Юридичному інституті Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (акт впровадження від 4 грудня 2012 року).

- у практичній діяльності: результати дослідження впроваджувались у експертну практику експертних підрозділів МВС України та експертних установ МЮ України, зокрема Київського НДІСЕ МЮ України (акт впровадження від 12 липня 2012 року).

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розробки, що належать співавтору опублікованої роботи, в дисертації не використовувались. У співавторстві з Н. І. Клименко автором опубліковано одну наукову статтю, у якій особистий внесок здобувача становить 50% від загального обсягу тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертації доповідались на засіданнях кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Інституту права ім. І. Малиновського та оприлюднені на восьми конференціях, з яких п'ять – міжнародні: «Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие» (м. Київ, 2005); «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 2007); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2007); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2007); «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених» (м. Київ, 2010); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2010); «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 2010); «Малиновські читання» (м. Острог, 2012).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображено у 15 публікаціях, зокрема семи наукових статтях, п'ять з яких оприлюднено в збірниках, включених до переліку фахових видань, та у восьми тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура роботи зумовлена поставленою метою, задач дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з яких основний текст дисертації - 167 сторінок, список використаних джерел (234 найменування) - 23 сторінки, 7 додатків на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, актуальність, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет та методи дослідження, на яких базується наукова новизна і практичне значення отриманих результатів.

Розділ 1. «Документи як вид доказу і об'єкт дослідження в кримінальному судочинстві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Гене́за та поняття документів» висвітлено історію виникнення писемності та документів. Зокрема досліджено генезу документа та його розуміння на сучасному етапі розвитку.

Визначено та розглянуто наступні етапи розвитку письма: піктографічне, ідеографічне, складове, літерно-звукове.

На початку зародження писемності не могло йтися про існування документів у традиційному їх розумінні. Хоча певна фіксація інформації і відбувалась, проте носії були специфічні: камінь, кора, шкіра тощо, а тому вони не були придатними для широкого обігу. З появою більш досконалих засобів фіксації почав формуватись документ, який ми розглядаємо як зразок, посвідчення, доказ, письмовий акт, що може слугувати доказом юридичних відносин або фактів, які породжують правові відносини.

Значним кроком у розвитку та поширенні писемності і документів стало винайдення паперу. Важливе значення у розвитку та розповсюдженні письма, а відповідно й документів, відіграло впровадження механічного способу формування зображення на площинних носіях зі спеціально підготовлених форм. Удосконалення технологічних процесів друку сприяло виникненню та поширенню уніфікованих документів, бланків, які могли виготовлятися у різних місцях, але при цьому бути однотипними. Істотну роль у розвитку поліграфії відіграло відкриття у 30-х роках XIX століття фотографії, що обумовило виникнення фотомеханічних способів виготовлення друкарських форм. Усі подальші винаходи сприяли не лише процесу спрощення виготовлення документа, але й, разом із тим, ускладнювали процес його підроблення, оскільки окремі види друку, зокрема «орловський друк», становив державну таємницю і підробити його було надзвичайно складно. З цього часу починається розвиток документів з елементами захисту.

У науковій літературі існує велика кількість визначень поняття «документ», але вони не повною мірою задовольняють потреби судової практики, оскільки є доречними для певних галузей людської діяльності, у яких вони фігурують. Судочинство, зокрема судово-експертна діяльність вимагає нового погляду на існуючу проблему.

На сьогодні у визначенні поняття «документ» на перше місце ставиться інформація, а такі складові як форма фіксації та носій носять допоміжний характер і слугують для фіксації, збереження та передачі останньої у часі та просторі. Саме інформація є тим, що становить сутність документа. Тому автор пропонує наступне визначення поняття «документ»: документом є інформація, зафіксована спеціальними символами, зрозумілими для людини або придатними для розкодування машиною, на матеріальних носіях та/або у електронних

(магнітних) полях з метою збереження, передачі та посвідчення відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час судового провадження.

У підрозділі 1.2. «Документи як вид доказу в кримінальному судочинстві» розглянуто теоретичні положення використання документів як окремого виду доказів у кримінальному судочинстві.

Розглядаючи документи як вид доказів у кримінальному процесі, слід зазначити, що термін «документи» щодо окремого виду доказів використовується лише у кримінальному процесі (у цивільному, господарському та адміністративному кодексах йдеться про «письмові докази» – термін-поняття, у якому документ розглядається лише як вид письмових доказів).

Якщо «документи» є одним із видів доказів, то їх визначення повинно відповідати загальному визначенню доказів, а також вимогам про належність і допустимість останніх, що вимагає їх перевірки і оцінки, нарівні з іншими доказами.

Системний аналіз приписів ст.ст. 84, 94 КПК свідчить, що поняття документів як окремого виду доказів є трьохелементне, проте, у порівнянні із загальним поняттям доказів – більш конкретизоване. Його складають: 1) власне зміст – фактичні дані про факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК); 2) процесуальна форма роботи з документами суб'єктів кримінального провадження; 3) предмети як джерела встановлення цих фактичних даних (інформації, відомостей).

Жоден з документів-доказів, як і будь-який інший вид доказу, за загальним правилом, не має наперед установленої сили. На документи розповсюджуються загальні правила їх перевірки і оцінки (ст. 94 КПК). При цьому слід мати на увазі, що інколи документ має ознаки, закріплені в ч. 2 ст. 98 КПК, і тоді він є речовим доказом. У випадках, а саме тоді, коли документ незамінний, він може мати одночасно ознаки і документа, і речового доказу (наприклад, документ фінансової звітності з ознаками підробки). Тоді він має значення у кримінальній справі як документ, і як речовий доказ, а тому підлягає експертному криміналістичному дослідженню.

Доказами можуть бути й копії документів, оскільки щодо доказової діяльності сторони захисту (ч. 3 ст. 93 КПК) закон вирішує дане питання позитивно. Нотаріально посвідчені копії документів мають таке ж юридичне значення як і сам документ. Такі процесуальні документи судових справ як постанови, ухвали, вироки, рішення долучаються до справи лише в копіях.

У підрозділі 1.3. «Документи як об'єкти криміналістичного дослідження» розглядається процес формування та розвиток документа як об'єкту судової техніко-криміналістичної експертизи.

Документи, що фігурують у кримінальному процесі, використовуються як документи-докази, та як документи - речові докази, а тому досить часто виникає потреба їх дослідження шляхом проведення різних видів експертиз. Це зумовлено тим, що окремі документи викликають сумніви лише щодо справжності автора чи виконавця, а інші містять ознаки підробки (підчистки,

травлення, змивання, заміни частини документа, його виготовлення тощо), зникнення зображення, забруднення. Розмаїття документів та питань, що можуть виникнути при їх вивченні та дослідженні в процесі досудового розслідування та судового провадження за допомогою судової техніко-криміналістичної експертизи, потребує класифікації документів як об'єктів криміналістичного дослідження.

Більшість об'єктів СТЕД становлять документи, що залучаються до кримінальних справ. Вони поділяються на дві групи: 1) ті, що перевіряються, і 2) ті, з якими порівнюються.

1. Об'єкти, що перевіряються – це об'єкти, належність яких до справи визначається залежно від результатів експертизи. Наприклад, у разі виявлення при проведенні експертизи документа підробки цифр або технічної підробки підписів, він буде визнаний слідчим таким, що має доказове значення і приєднаний до кримінальної справи. Так само слідчий (суд) вчиняє з довідкою, що засвідчує важливі для справи факти, але у якій частина тексту не читається і потрібно відновити її зміст, з документом - речовим доказом тощо. Саме ця група об'єктів на практиці становить найбільшу питому вагу.

2. Порівняльні ж об'єкти-зразки – це об'єкти, надані експерту особою або органом, що призначив (замовив) експертизу. Вони поділяються на вільні, умовно вільні, експериментальні (отримані слідчим або судом). В останньому випадку факт їх отримання має бути відображений у відповідних процесуальних документах.

Автор вважає, що основними об'єктами судової техніко-криміналістичної експертизи документів є оригінали документа, оскільки дослідника цікавить його матеріальна складова, яку неможливо відтворити у копії, зберігши при цьому, усі індивідуальні ознаки, особливо ті, які є невидимими при звичайних умовах. У даному випадку є важливим саме документ-речовий доказ. Хоча на практиці зустрічаються й випадки дослідження копій документів, що є небажаним, а в окремих випадках і неприпустимим. При дослідженні копії документа експерт, за загальним правилом, не повинен давати висновки у категоричній, позитивній чи негативній, формі.

Специфічним об'єктом технічної експертизи документів є пластикові картки. Вони є документами нового покоління, що поєднують у собі ознаки аналогових та електронних документів. Автор вважає за доцільне ввести, в рамках техніко-криміналістичної експертизи документів, такий її підвид, як інформаційно-комп'ютерне дослідження документів.

Розділ 2. «Сучасні можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Поняття судової техніко-криміналістичної експертизи документів» розглянуто сутність та завдання судової техніко-криміналістичної експертизи документів.

Судова техніко-криміналістична експертиза документів належить до складних видів криміналістичних експертиз. Це обумовлено, перш за все, значною кількістю задач, що вирішуються в процесі її проведення, а також різноманітністю об'єктів, що надходять на експертизу, та складністю їх

дослідження. Дослідженням документів у криміналістиці займається галузь криміналістичної техніки – криміналістичне документознавство. Криміналістичне документознавство як галузь криміналістичної техніки – це система знань, яка містить: 1) загальні положення криміналістичного документознавства; 2) криміналістичне дослідження підписів; 3) криміналістичне дослідження рукописних текстів; 4) техніко-криміналістичне дослідження документів. Усі розділи системи тісно пов'язані між собою. Це, передусім, зумовлено потребами практики розкриття та розслідування злочинів, особливостями структури більшості документів, що доволі часто потребують комплексного їх дослідження.

У спеціальній юридичній літературі щодо технічної експертизи документів застосовуються різні терміни-визначення: судово-технічна експертиза документів; техніко-криміналістична експертиза документів; судово-технічне дослідження документів; техніко-криміналістичне дослідження документів. Автор вважає, що всі терміни мають право на існування, і хоч вони іноді використовуються для позначення одного і того ж поняття, але все ж вони не є рівнозначними. Автором обґрунтовується доцільність використання саме терміну *судова техніко-криміналістична експертиза документів*, тому що кожна експертна галузь ґрунтується на відповідній галузі наукового знання, а судово-технічна експертиза документів базується на техніко-криміналістичному дослідженні документів, яке є частиною криміналістичної техніки і розвивається, використовуючи досягнення природничих та технічних наук.

Судова техніко-криміналістична експертиза документів має свій специфічний предмет, свої безпосередні об'єкти, самостійні завдання дослідження і комплекс методів. А тому в системі судових експертиз вона виділена у самостійний рід криміналістичної експертизи. Хоча судово-технічна експертиза документів взаємопов'язана з багатьма родами інших криміналістичних експертиз, зокрема з судово-почеркознавчою, судово-трасологічною експертизою, криміналістичним дослідженням матеріалів, речовин та виробів з них, комп'ютерно-технічною експертизою та ін., вона все ж загалом залишається моноекспертизою, хоча щодо новітніх документів, як специфічних об'єктів дослідження, може носити і комплексний характер.

Виходячи з завдань сучасного розуміння поняття документа та можливостей експертних методик, автором запропоновано наступне визначення судової техніко-криміналістичної експертизи документів: *судова техніко-криміналістична експертиза документів – це дослідження аналогового документа, електронного документа, відтвореного на матеріальному носіїві, яке проводиться з дотриманням процесуальних норм, за призначенням (запитом) передбаченого в законодавстві суб'єкта, з метою реалізації вирішуваних задач.*

У підрозділі 2.2. *«Основні об'єкти дослідження судової техніко-криміналістичної експертизи документів і її підвидів»* проаналізовано поняття об'єктів і видів судової техніко-криміналістичної експертизи документів.

У роботі зазначено, що об'єкт експертизи є невід'ємною та визначальною ознакою видової належності експертного дослідження, джерелом відомостей про

ті чи інші події, під яким розуміють джерело фактичних даних, за яким встановлюють певні факти, що мають значення для справи.

Важливу роль у судово-експертній діяльності відіграє класифікація об'єктів експертного дослідження. Основну масу досліджуваних об'єктів техніко-криміналістичної експертизи складають документи-речові докази, тому що значна частина доказової інформації може бути отримана завдяки вивченню матеріалів документу, відтисків печаток та штампів, слідів від пишучих та знакоутворюючих (знакосинтезуючих) механізмів тощо.

Розглядаючи об'єкти СТЕД, слід приймати до уваги й можливості даного виду експертизи. У зв'язку з удосконаленням існуючих технічних пристроїв, розробкою та впровадженням у експертну практику нових технічних засобів та методик стало можливим вирішення таких експертних задач як: розпізнання способів виготовлення та зміни початкового змісту документа; встановлення часу виконання записів (одночасності чи різночасності виготовлення екземплярів документа); встановлення абсолютної та відносної давності виготовлення документа; встановлення послідовності виконання частин документа; відновлення слабовидимих та згаслих текстів; відновлення пошкоджених документів; встановлення обладнання, що використовувалось для виготовлення друкуючих засобів та ідентифікація такого обладнання; встановлення обладнання, що використовувалось для отримання відбитків; встановлення часу виготовлення друкуючих засобів та їх відтисків; встановлення осіб, що виготовляли друкуючі засоби та їх відтиски; встановлення джерела виготовлення підроблених документів, комп'ютерних документів та низки інших завдань.

Поряд зі звичними об'єктами такими як папір, засоби письма, знакодруючі пристрої, печатки, штампи, компостери, фарбники, розчинники тощо, з'явилися нові, а саме: знакосинтезуючі пристрої (принтери), голограми, юніграми, ламінатори, електронні документи.

Підрозділ 2.3. «Методики техніко-криміналістичного дослідження документів, їх сертифікація та державна реєстрація» присвячений аналізу криміналістичних методик дослідження документів, які застосовуються при проведенні судової техніко-криміналістичної експертизи документів.

Для дослідження будь-якого виду об'єктів у судовій експертизі розробляється методика судово-експертного дослідження, тобто система категоричних або альтернативних науково обґрунтованих рекомендацій щодо вибору та застосування в певній послідовності та в певних існуючих або створюваних умовах методів, прийомів та засобів (пристосувань, приладів та апаратури) для вирішення експертної задачі.

Від правильного оперування криміналістичними методиками залежить не лише повнота проведеного експертного дослідження, а й об'єктивність його оцінки органами досудового розслідування, та іншими учасниками кримінального провадження. У вузькому розумінні методика можна розглядати як знаряддя, яким користується експерт при проведенні дослідження. В широкому ж розумінні криміналістична методика є тим засобом, який дозволяє слідчому, прокуророві, адвокату-захиснику, судді (суду) всебічно, повно та об'єктивно оцінити не лише технічну, а й правову сторону експертного

дослідження (висновку експерта), встановити, чи всі дії вчинено експертом, чи використано останні досягнення у певних галузях науки, на яких ґрунтується висновок, чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції.

Методики не є догмами, вони розробляються, існують, забезпечуючи виконання певних конкретних завдань, удосконалюються, і, в окремих випадках, втрачають свою актуальність та перестають застосовуватись на практиці.

Метою створення судово-експертної методики є не просто отримання нової інформації про об'єкт дослідження, а вирішення визначених експертних задач, і в цьому її відмінність від наукових методик дослідження аналогічних об'єктів, де часто використовують ті ж методи.

У криміналістиці під експертною методикою розуміють науково обґрунтовану послідовність дій для вирішення конкретної типової експертної задачі, тобто методику, в якій виражено узагальнений досвід експертного дослідження. Зміст її являє собою сукупність основних даних про об'єкт дослідження, експертні задачі, обладнання, матеріали та способи їх вирішення. В кожній експертній методиці повинні бути представлені: а) реквізити – набір даних, що її посвідчують і б) структура – надана в логічній послідовності сукупність основних етапів реалізації.

Автор особливу увагу, в процесі дослідження, звертає на таку стадію, як попереднє дослідження документа. Дана стадія є обов'язковою, її неможливо обійти, без цієї стадії неможливе подальше експертне дослідження, оскільки саме на ній експерт отримує початкову інформацію, ті відомості, які є основою подальшого дослідження і дозволяють повною мірою дослідити наданий на експертизу об'єкт (об'єкти), обрати відповідну криміналістичну методику.

Розглядаючи методику дослідження аналогових документів, паперових грошових знаків, електронних документів, більшість вчених звертає увагу на її комплексний характер. На сьогодні не існує єдиного джерела, де б містились існуючі криміналістичні методики. Вони розпорошені, розкидані по різних джерелах, містяться в різноманітних збірниках та методичних рекомендаціях, і досить часто навіть невідомі судовим експертам. З багатьох видів дослідження взагалі відсутні експертні методики. Тому експерти часто йдуть шляхом адаптації існуючих методик, діючи за аналогією. Розробляються нові методики, які потребують наукового обґрунтування та апробації. Деякі види досліджень є унікальними, тому апробація може бути ускладнена. В таких випадках має бути чітке наукове обґрунтування методики дослідження, яке має базуватись на останніх досягненнях науки і техніки та не повинно мати різного тлумачення.

Застосування сертифікованих і зареєстрованих методик експертного дослідження у державних експертних установах, незалежно від їх відомчої належності, а також в недержавних установах, що займаються експертною діяльністю, дасть реальну можливість отримання, при експертному дослідженні певних об'єктів, таких результатів, що характеризуються необхідною точністю, надійністю (відтворюваністю) та обґрунтованістю.

У зв'язку з появою нових об'єктів криміналістичного дослідження потребують удосконалення існуючі експертні методики та нові розробки дослідження таких об'єктів, як електронні документи. Методика техніко-

криміналістичного дослідження електронних документів обов'язково містить порівняльне дослідження «машинограми» з вихідними файлами, файлів між собою, машинограм, виготовлених на різних знакосинтезуючих пристроях. Необхідним є отримання відомостей про програмне забезпечення апаратного комплексу, з використанням якого було виготовлено документ.

Розділ 3. «Основні перспективні напрями розвитку техніко-криміналістичної експертизи документів» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Комп'ютерно-технічне дослідження документів»* розглянуто особливості експертного дослідження електронних документів у середовищі їх існування.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, яка була затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, у п.1.2.5. передбачає такий вид експертизи, як інженерно-технічна, підвидом якої є комп'ютерно-технічна експертиза. Разом із тим Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої тим же наказом, не містять зазначеного підвиду експертизи. Натомість там фігурує експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. На сьогоднішній день доцільним і правильним є виділення в експертизі техніко-криміналістичного дослідження документів – комп'ютерних документів, як одного із видів об'єктів, а також їх експертного дослідження.

При проведенні такого виду дослідження необхідно враховувати, що комп'ютерна інформація в комп'ютерній техніці має свій життєвий цикл, який функціонує за певними закономірностями, залишаючи по собі на кожному етапі сліди.

Автором встановлено, що для виготовлення текстового документа можуть використовуватись вихідні файли, файли-заготовки, файли-копії, «образи документів» тощо. При дослідженні жорсткого диску персонального комп'ютера або змінних носіїв інформації, можливо віднайти вихідні дані документа (скопійовані файли, скановані документи, комп'ютерні програми або їх компоненти), які використовувались для створення досліджуваного документа, оскільки саме вони є важливими джерелами доказової інформації. Доведено, що в таких випадках слід проводити інформаційно-комп'ютерне дослідження зазначених об'єктів, а для дослідження роздрукованого текстового документа слід призначати техніко-криміналістичну експертизу.

У підрозділі 3.2. *«Дослідження електронних документів та інших електронних об'єктів»* розглянуто особливості отримання криміналістично значущої інформації, зокрема комп'ютерної, яка міститься у документах.

Електронні документи розглядаються з позиції використання електронно-обчислювальної техніки для їх створення, передавання, зберігання та візуалізації (як необхідної умови сприйняття їх змісту людиною). Електронний документ вважається різновидом традиційного документа, що відрізняється від нього лише електронно-цифровою формою та потребує розкодування – візуалізації. Візуалізація таких документів відбувається виключно за допомогою засобів електронно-обчислювальної техніки.

Автор вважає, що якщо підходити до визначення електронного документа з точки зору використання його як доказу, то його ознаки можна розділити на дві групи – юридичні та технічні. Юридичні полягають у наступному: зміст електронного документа складає виключно юридично значуща інформація; він створюється уповноваженою особою згідно із законодавством і має містити обов'язкові реквізити з метою надання йому юридичної сили. Технічні – в електронному документі інформація фіксується у вигляді електронних даних у певному форматі з обов'язковою можливістю її візуалізації. Запропоновано наступне визначення «електронного документу»: електронний документ – це документ, у якому у встановлений законодавством спосіб на спеціальному електронно-цифровому носіїві за допомогою засобів електронно-обчислювальної техніки, зафіксована юридично значима інформація (відомості про факти) у вигляді електронних даних, містить електронний підпис уповноважених суб'єктів, який можливо візуалізувати у зрозумілій для людини формі.

Автор обґрунтовує доцільність розмежування понять «електронний документ» та «інші інформаційні дані» («образи документів», «комп'ютерна інформація») та введення в обіг терміну «електронно-цифровий об'єкт», яким можуть охоплюватися всі інші об'єкти, що не відповідають вимогам «електронного документа», передбаченими Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV, але існують поряд з ним у віртуальному (електронному) середовищі.

Автор вважає, що на сьогодні слід проводити дослідження комп'ютерної інформації, в межах судової техніко-криміналістичної експертизи документів, як окремого її підвиду, що позитивно вплине на повноту та якість її дослідження.

Дослідження електронних документів відрізняється від дослідження аналогових документів, тому що він має особливий статус оригіналу, і в такому статусі одночасно може існувати одразу в кількох місцях.

Основне завдання, яке ставиться під час підроблення документів, – це фальсифікація інформації. Звідси завдання експертизи, – виявлення ознак такої фальсифікації, встановлення способу та її виконавця (виконавців). Основну увагу при дослідженні документів в електронному вигляді слід приділяти виявленню ознак втручання у файл, як основну форму зберігання інформації у віртуальному середовищі.

Підрозділ 3.3. «Комплексне криміналістичне дослідження документів» містить положення стосовно необхідності та особливостей комплексного експертного дослідження документів.

На сьогодні питання стосовно новітніх документів вирішується у двох напрямках: перший – проведення криміналістами традиційних досліджень – СТЕД, другий – іншими спеціалістами: хіміками, фізиками, поліграфістами, спеціалістами в галузі експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Такий підхід передбачає проведення комплексної криміналістичної експертизи. Автор підтримує положення про те, що поняття комплексної експертизи як процесуального засобу одержання доказів і комплексного дослідження не є рівнозначними. Комплексна експертиза завжди є комплексним

дослідженням, але комплексне дослідження може бути комплексною експертизою лише за умови його виконання кількома спеціалістами різних спеціальностей. Комплексний підхід дослідження є важливим в теоретичному та методичному аспектах для будь-якого напрямку судової експертизи, оскільки розширює її можливості, а його результати підвищують достовірність отриманих фактичних даних.

З метою експертного дослідження новітніх документів необхідним є проведення комплексних експертиз з використанням програмних засобів, прийомів, методів та технічних засобів, необхідних для вирішення поставлених задач.

Автор вважає, що повне та якісне експертно-криміналістичне дослідження електронних документів можливе лише в межах комплексної експертизи.

Такого ж підходу вимагають й документи, які містять у собі ознаки як аналогових, так і електронних документів. Такими документами є пластикові картки, закордонні паспорти, документи, що оформляються у відповідності до вимог Закону України від 20.11.2012 р. № 5492-VI «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

У підрозділі 3.4. «Висновок експерта з техніко-криміналістичного дослідження документів як джерело доказів у кримінальному судочинстві» розглянуто види висновків експерта та їх значення як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Висновок експерта є одним із джерел доказів і служить важливим засобом встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження (ст. 84 КПК). Експертиза виступає ефективним засобом їх встановлення і дає змогу використовувати в процесі розслідування й судового розгляду весь арсенал останніх досягнень у галузі науки і техніки.

Висновок експерта є обґрунтованим, якщо він базується на даних науки, техніки, мистецтва, у яких експерт є професіоналом. Саме тому проведення експертизи кимось іншим, окрім спеціаліста в даній галузі, неправомірне і неприпустиме. Найбільше доказове значення при розгляді справи мають категоричні висновки експерта. Вони є прямими доказами. Разом з тим не потрібно повністю ігнорувати ймовірні висновки, альтернативні та висновки про встановлення групової належності. При вмілому використанні вони можуть мати тактичне значення і впливати на вирішення справи по суті. Важливе значення для встановлення та пошуку виконавця документа відіграють діагностичні дослідження, проведені експертами з судової техніко-криміналістичної експертизи. Такі дослідження дозволяють звузити коло пошуків та виокремити (групофікувати) знаковитезуючі (знакодруючі) пристрої, а в окремих випадках – апаратно-програмні комплекси.

Автором підтримується положення про те, що відповідно до поділу доказів на особисті та речові, висновок експерта завжди є особистим, оскільки його носієм виступає особа, судовий експерт. На цій же підставі, висновок експерта може бути лише доказом первинним, оскільки експерт користується для встановлення фактів спеціальними науковими методами, застосування яких не

залежить від умов формування показань обвинуваченого, свідка та інших учасників кримінального провадження про ці факти.

Доказове значення висновку експерта залежить від різних обставин: фактів, встановлених експертом, характеру кримінального провадження, конкретної процесуальної ситуації та наявності на даний момент сукупності доказів. У той же час доказове значення висновку експерта визначається не тільки обставинами, що встановлюються експертом, але й тим, чи входять вони у предмет доказування у кримінальному провадженні та чи є вони доказовими фактами. Висновок експерта повинен відповідати кримінальному процесуальному закону за формою, об'єктивно висвітлювати хід та результати дослідження, бути ясним і чітким.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовані найсуттєвіші положення, пропозиції й результати, отримані внаслідок виконання дисертаційного дослідження і спрямовані на вирішення його основних задач:

1. На підставі генези документа і його поняття у криміналістиці виділено основні його складові, що суттєво впливають на його визначення на сучасному етапі. Обґрунтовано, що в процесі еволюції даного поняття на першому місці визначається інформація, як основний складовий елемент документа.

2. Встановлено, що у своєму розвитку документ пройшов стадії рукописного, друкованого, комбінованого документа з елементами захисту від підроблення, а також електронного документа.

3. У кримінальному процесі документи можуть бути як письмовими доказами, так і – речовими. Будучи документами – речовими доказами, вони містять у собі фактичні дані, які можуть бути виявлені шляхом техніко-криміналістичної експертизи документів.

4. Обґрунтовано, що даний вид експертизи може бути проведений у рамках моноекспертизи, комплексної експертизи або комплексу експертиз. Вибір виду експертизи залежить від того, які саме питання цікавлять того, хто призначає судову експертизу.

5. Показано основні види експертного техніко-криміналістичного дослідження документів, їх можливості на підставі останніх досягнень науки у галузі фізики (мікроскопії, спектроскопії), аналітичної хімії, поліграфії, мікроелектроніки, криміналістичних комп'ютерних технологій. На основі аналізу існуючих методик криміналістичного дослідження документів обґрунтована необхідність та доцільність розробки і впровадження у практику нових методик дослідження документів, розроблених з урахуванням сучасних технологій поліграфічної і комп'ютерної техніки.

6. Розглянуто основні перспективні напрями розвитку судової техніко-криміналістичної експертизи документів. Такими є дослідження документів з елементами захисту, машинограм, документів, виготовлених засобами оперативної поліграфії та друкуваними пристроями для персональних комп'ютерів, електронних документів в середовищі їх існування тощо. Необхідна

розробка і подальше вдосконалення експертних методик, які підлягають сертифікації і державній реєстрації. Запропоновано призначати техніко-криміналістичну експертизу комп'ютерних документів або їх комплексні експертизи.

7. Висновок експерта з техніко-криміналістичного дослідження документів є джерелом доказів у кримінальному судочинстві. На основі аналізу різних видів висновків судової техніко-криміналістичної експертизи документів встановлено, що найбільше доказове значення при розгляді справи мають категоричні висновки експерта. Разом з тим, ймовірні, альтернативні та висновки про встановлення групової належності мають тактичне значення по справі, можуть впливати на встановлення та пошук виконавця документа.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Гонгало С. Й. Використання криміналістичних знань захисником при роботі з документами / С. Й. Гонгало // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Вип. 12. – С. 104-107.

2. Гонгало С. Й. Сучасні можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів та перспективи її розвитку / С. Й. Гонгало // Право України. – 2009. – № 10. – С. 162-169.

3. Гонгало С. Й. Матеріали технічного запису судового засідання як об'єкти криміналістичних експертиз / С. Й. Гонгало // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – число 2(15). – С. 136-139.

4. Гонгало С. Й. Сучасний стан судової техніко-криміналістичної експертизи документів / С. Й. Гонгало // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – № 2. – С. 4-7: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/Choasp/index.html>.

5. Гонгало С. Й. Електронні документи як об'єкти судової техніко-криміналістичної експертизи та їх класифікація / С. Й. Гонгало // Адвокат. – 2013. – № 1. – С. 33-36.

Статті в інших виданнях

6. Гонгало С. И. Документы подлинные и поддельные: понятие, способы их распознавания и защиты / С. И. Гонгало, Н. И. Клименко // Сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. [«Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие»], (20-21 октября 2005 г.). – К.: МПЦ МВД Украины, 2006. – С. 26-33.

7. Гонгало С. Й. Поняття документів, їх види, способи розпізнання та захисту / С. Й. Гонгало // Наукові записки: серія «Право». – Випуск 7. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2006. – С. 153-160.

Тези наукових доповідей

8. Гонгало С. Й. Новітні документи: проблеми визначення / С. Й. Гонгало // Матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції: У 2-х ч. [«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні»], (8-9 лютого 2007 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – С. 519-521.

9. Гонгало С. Й. Проблеми використання електронних документів як доказів при розслідуванні злочинів у кредитно-фінансовій сфері / С. Й. Гонгало // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: У 2-х ч. [«Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення»], (13-15 квітня 2007 р.).– Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2. – С. 37-39.

10. Гонгало С. Й. Проблеми дослідження документів при розслідуванні злочинів у кредитно-фінансовій сфері / С. Й. Гонгало // Зб. наук. ст. за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції: У 2-х т. [«Актуальні питання реформування правової системи України»], (Луцьк, 1-2 червня 2007 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007.- Т. II. – С. 177-179.

11. Гонгало С. Й. Виявлення документів, виконаних на підроблених бланках / С. Й. Гонгало // Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»], (30-31 травня 2008 р.). – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – С. 231-235.

12. Гонгало С. Й. Документи як джерело доказів та об'єкти техніко-криміналістичної експертизи / С. Й. Гонгало // Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи»], (9 квітня 2010 р.). – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2010. – С.322-325.

13. Гонгало С. Й. До питання комплексного характеру судової техніко-криміналістичної експертизи документів / С. Й. Гонгало // Збірник наук. праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених: У 2-х ч. [«Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених»], (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 9 квітня 2010 р.). – К., 2010. – Ч. II. – С. 348-349.

14. Гонгало С. Й. Про співвідношення документів-доказів та речових доказів / С. Й. Гонгало // Зб. наук. статей за мат. VII Міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні питання реформування правової системи України»], (4-5 червня 2010 р.). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. – С. 579-581.

15. Гонгало С. Й. Електронні пластикові картки як об'єкт судової техніко-криміналістичної експертизи документів / С. Й. Гонгало // Зб. наук. статей за мат. I Міжнародної науково-практичної конференції [«Малиновські читання»], (16-17 листопада 2012 р.). – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 252-254.

АНОТАЦІЯ

Гонгало С. Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, Київ, 2013.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проведення судової техніко-криміналістичної експертизи документів, сучасним можливостям і перспективам розвитку. Судова техніко-криміналістична експертиза документів призначається при розслідуванні різних злочинів: крадіжок, шахрайства, злочинів в сфері економіки, фальшивомонетництва тощо і становить від загальної кількості проведених криміналістичних експертиз 4% в експертних підрозділах ДНДЕКЦ МВС України та 20% в підрозділах НДІСЕ Міністерства юстиції України. Працівникам правоохоронних органів слід знати можливості експертних досліджень традиційних документів і їх сучасних аналогів. На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних вчених-криміналістів визначено генезу поняття «документ», надано класифікацію документів за способом виготовлення та функціональним призначенням і показані можливості їх дослідження. Розглянуті традиційні та нові експертні методики. Показані перспективи вдосконалення їх дослідження і розвитку. Розкрито значення висновку експерта техніко-криміналістичного дослідження документів як джерела доказів у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: документ, розслідування, основи технології, доказ, об'єкти, техніко-криміналістична експертиза, комплексне дослідження, перспективи розвитку.

АННОТАЦІЯ

Гонгало С. И. Судебная технико-криминалистическая экспертиза документов: современные возможности исследования и перспективы развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины, Киев, 2013.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проведения судебной технико-криминалистической экспертизы документов, современным возможностям и перспективам развития.

Судебная технико-криминалистическая экспертиза документов назначается при расследовании различных преступлений: краж, мошенничества, экономических преступлений, фальшивомонетничества и т.д. и составляет от общего количества проведенных криминалистических экспертиз 4% в экспертных подразделениях ГНИЭКЦ МВД Украины и 20% в подразделениях НИИСЭ МЮ Украины.

В связи с использованием в следственной практике значительного количества доказательств, в том числе и документов которые могут, в отдельных случаях, подлежать экспертно-криминалистической экспертизе, сотрудникам правоохранительных органов следует знать возможности экспертных подразделений по исследованию традиционных документов и их современных аналогов.

На основании анализа работ отечественных и зарубежных ученых-криминалистов определен генезис понятия «документ», обосновано, что в процессе эволюции данного понятия на первое место ставится информация, как основной составляющий элемент документа. Автором сформулировано определение понятия «документ» исходя из потребностей современной юридической и экспертной практики.

Дана классификация документов по способу изготовления и функциональным назначениям, показаны возможности их исследования.

Обосновано, что данный вид экспертизы может быть проведен в рамках моноэкспертизы, но, как правило, вопросы решаются в рамках комплексной экспертизы или комплекса экспертиз. Установлено, что документы, которые содержат признаки как аналогового, так и электронного документов, подлежат комплексному исследованию с привлечением специалистов в сфере материаловедения, трасологии, полиграфии, компьютерных технологий.

Рассмотрены традиционные методики экспертного исследования документов, находящихся в обращении, и проанализированы новые методики исследования документов, изготовленных на знакопечатающих (знакосинтезирующих) устройствах управляемых компьютерами. На основании анализа существующих методик криминалистического исследования документов обоснована необходимость и целесообразность их государственной регистрации и внедрения в практику новых методик исследования документов, изготовленных с использованием современных технологий полиграфической и компьютерной техники. Предложено в рамках СТЭД выделить отдельный подвид – информационно-компьютерное исследование документов.

Указаны перспективные направления развития технико-криминалистического исследования документов нового поколения – электронных, а также документов с новыми элементами защиты. Электронные документы целесообразно исследовать в среде их существования – в электронном (компьютерном) пространстве, создавая при этом копии для недопущения потери последних. Документы, установление подлинности которых возможно как визуальным путем, так и с использованием автоматических систем считывания и идентификации, должны исследоваться в рамках комплексных или комплекса криминалистических экспертиз.

Заключение эксперта технико-криминалистического исследования документов является источником доказательств в уголовном судопроизводстве. Наибольшее доказательственное значение в уголовном процессе имеют категорические заключения экспертов. Альтернативные, вероятностные заключения экспертов и выводы об установлении групповой принадлежности

имеют тактическое значение по делу и могут влиять на разрешение дела по существу, на установление и розыск исполнителя документа.

Ключевые слова: документ, расследование, основы технологии, доказательство, объекты, технико-криминалистическая экспертиза, комплексное исследование, перспективы развития.

SUMMARY

S. Y. Honhalo. Forensic technical and criminalistics expertise of documents: modern potential of study and development prospects. – Manuscript.

Dissertation is given on the gaining of scientific degree of Candidate of Sciences in Law in specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Legal Expertise; Operational Investigative Activity. – Kyiv National Taras Shevchenko University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2013.

The dissertation is devoted to an integrated study of a forensic technical and criminalistics expertising of documents, modern potential of study and development prospects. A forensic technical and criminalistics expertise of documents is scheduled when investigating different crimes: thefts, frauds, economic offences, counterfeiting etc. and makes up 4% of total number of carried out criminalistics expertises in the expert units of the State Forensic Research Center, The Ministry of Internal Affairs of Ukraine, and 20% in the units of the Research Institute of Forensic Expertise of The Ministry of Justice of Ukraine. Law-enforcement authorities workers should know potential of expertising of traditional documents and their modern analogues. On the basis of analysis of domestic and foreign scientists of criminalistics researches origin and development of a “document” notion was defined, classification of documents by the way of producing and functionality was given, potential of study was presented. Traditional and modern methods were examined. Improvement prospects of documents study and development were highlighted. The significance of the expertise of technical and criminalistics study of documents as a proof source in criminal justice was revealed.

Key words: document, investigation, technique bases, proof, objects, technical and criminalistics expertise, integrated study, development prospects.